

A HÍREK HATÁSAI

MARTIN JÓZSEF

HÍRTÍPUSOK HATÁSMECHANIZMUSAI ÉS METAMORFÓZISAI

Mikszáth Kálmán írta: „Ha azonban a sajtó egyszer megfogadná, hogy a párbajokról nem emlékezik meg sohasem, rögtön leolvadna a párbajok száma felényire. Azon indítvány, melyet egy lapársunk tett, hogy csak a véres kimenetelű duellumokról kellene referálni a sajtónak, rossz eredményre vezetne, minden hiú ember (s ezek a párbajvívók hiú emberek ám) véres kimenetelű párbajra vágyakoznék. Csupán egy radikális mód: nem írni abszolúte semmit, bármilyen szomorú véget ér is a párbaj” (Mikszáth 1914, 26). Klasszikusunk gondolatmenetét folytatva és lecsupaszítva: ha tehát kevesebb a hír, csökkenni fog a párbajok száma? Mi több, ha nincs hír – nem lesz párbaj. S ha ma élne jó Mikszáth Kálmánunk, arra bízhatna minket, hogy adjunk kisebb teret – mondjuk – a madárinfluenzáról szóló információknak, s akkor kevesebb lesz az ilyen megbetegedés? Ebből egyenesen következik az a gyakorta hangoztatott nézet, hogy a média nem csak „csinálja” a hírt, hanem a valóságot is alakítja, „kreálja”.

Mint látjuk, a kérdés és a dilemma nem új keletű, s nehéz lenne kétségbe vonni, hogy a lapok, a média részt vesz, részt vehet a világ, s főként az olvasó – általánosabban: a médiafogyasztó – világának alakításában. A „hírhatás” jelenségével – mutatis mutandis – más területeken is találkozhatunk. A Bajza József szerkesztette *Kossuth Hírlapja* 1848. október 19-én azt írta, hogy „a cholaráatóli félelem, melly rendesen több áldozatot szed, mint maga a cholera, nem fér a harczgondolatoktól eltelt continensi ember szívébe”. Tehát a félelem a betegségektől, az erről szóló híradás nagyobb kárt okozhat, mint maga a betegség, s ide nekünk új harcokat, akkor kevesebben félnek, s kevesebben halnak meg a szörnyű betegségben. A közgazdászok ismerik az önbeteljesítő jóslat fogalmát, s kivált az inflációval összefüggésben szokták emlegetni: ha túl sok szó esik az árdrágulásról, akkor a piac végül „engedelmeskedik” az előrejelzésnek. A jelenség társadalomtudományi általánosítását – mint tudjuk – Bibó végezte el, híres és sokszor, bár töredékesen, idézett

gondolatmenetében (Bibó 1986, 220): „*Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni*: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek *azáltal* válnak valódi veszedelmekké, hogy *félünk* tőlük. Közép- és Kelet-Európa országai *azért* féltek, mert nem voltak kész, érett demokráciák, s *minthogy* féltek, nem is tudtak azokká válni” (Bibó *kurzíválásai* – M. J.). Mindebből témánkra csak annyi tartozik, hogy az imaginárius veszedelmek tompításában vagy éppen fölnagyításában a mindenkori sajtó – manapság a média – kitüntetett szerepet játszhat, de magát a valóságot nem ő teremti. Amikor a *Kossuth Hírlapja* és lapársai többet írtak a koleráról, föltehetően fokozták azt a bizonyos félelmet, de maga a betegség a sajtó híradásaitól *függetlenül* létezett vagy múlt el. A párbajról úgy gondolom, hogy Mikszáth – vérbeli újságíróként – alighanem eltúlozta a lapok szerepét a duellumok fölszámolásában. A közvélekedés és a társadalom nyomása nélkül nem szűntek volna meg a mai szemmel enyhén szólva anakronisztikus, sokszor súlyos sebesüléssel, olykor halállal járó összecsapások, de bizonyos, hogy nem volt mind-egy, mit írnak az újságok. Vagyis a hírek hatásáról szóló nézetek egyik véglete sem helytálló: sem az, hogy a médiahír „kreálja”, „teremti” a valóságot, sem az, hogy semmilyen hatása nincs arra.

Tűnődésemet a hír értelmezésével folytatva, a londoni *The Times* egyik régi beszámolóját idézem. A neves napilap ezt írta 1805. november 6-án az október 21-én befejeződött trafalgari csatáról: „Nem tudjuk, hogy gyászoljunk vagy örüljünk. Az ország learatta a legragyogóbb és legdöntőbb sikert, amelyről Anglia tengerészeti évkönyvei valaha is beszámoltak: de drágán fizettünk ezért. A nagy és bátor Nelson admirális nincs többé: csaknem az utolsó lövés ölte meg, amit az ellenség leadott” (O’Sullivan 2002, 298). A mából visszatekintve úgy tűnik fel, a hír értelmezési dilemmája, kontextusa és narratívája alárendelt fontosságú magához a hírhez képest: ez utóbbi a történelemkönyvek szilárd adata és anyaga lett, míg az előző legfőljebb médiaismereti *tananyag*, kutatói forrásmunka. A több mint kétszáz éves híradásból világosan érzékelhető, hogy a modern híripar nem föltalálta, hanem csak megőrizte a dilemmát: pusztán a tényről, az eseményről számoljunk-e be, vagy nyomban értelmezzük, mintegy keretbe is ágyazzuk? Tudjuk, nincsenek teljesen vegytiszta válaszok, hiszen a címadás, az elhelyezés (hányadik oldalon közöljük az újságban, hányadik az elektronikus média hírfolyamaiban), a hír hosszúsága és nagysága (hány hasábos az újságban, mennyi ideig tart az elektronikus médiában) is tartalmazhat utalásokat a hír értelmezésére. Az előző példánál maradva, a beszámoló címe (O’Sullivan uo.) világosan jelzi az állásfoglalást: „*Dicsőséges és döntő győzelem az egyesített*

flotta fölött és Lord Nelson halála”. (*Kurziválás az eredetiben* – M. J.) Jól megfigyelhető a címben az a fajta kettősség, amely mind a mai napig áthatja a tájékoztatást: a cím első felét, kiváltképpen a kiemelt jelzők miatt csakis az egyik fél újságjaiban képzelhetjük el, itt tehát a hír összefonódik a kommentáló állásfoglalással. Ellenben a cím második részében – „Lord Nelson halála” – arra látunk példát, hogy a *The Times* egykori sajtórobotosai elegendőnek találták a puszta tényközlést, állást foglalni nem a címben kívántak. A cím- és hírtálalási technikák őseivel van dolgunk; de a zszurnaliszta szakma és a médiakutatók többsége ma inkább a közvetlen állásfoglalásoktól mentes címadást tartja követendőnek, a különféle álláspontok kifejtését a hírmagyarázatra, –elemzésre, kommentárra bízva, a közvetlen véleménymondást pedig a kiemelt publicisztikai műfajok (vezércikk, belső cikk) dolgának tartja. Mindamellett ez a gyakorlat távolról sem egységes, kivált akkor kerülnek előtérbe a közvetlen állásfoglalást tartalmazó címek, ha a hír egyfajta nemzeti narratívába illeszthető (például nemzetközi politikai viták esetében), ha igen erős az eszmei-ideológiai elköteleződés valami mellett (nagyon aktuális példával: a február eleji Kossuth téri megmozdulást főcímükben a napilapok többsége „kordonbontásként” emlegette, a Népszabadság „törvénybontásról” írt, tehát azonnal kommentált is), vagy ha az egyik fél mi vagyunk (például ha a magyar válogatott az egyik szereplő a sportrovatok híradásaiban).

Célom csupán annyi volt, hogy fölhívjam a figyelmet arra, a mai tömeg-tájékoztatásnak ez a dilemmája sem új keletű. S ha föltesszük a kérdést, hogy a trafalgari győzelem kemény vagy puha hír-e, akkor válaszunk minden bizonnyal egyértelműen az előző kategóriába sorolja a *The Times* híradását. E terminológia sem olyan új, mint amilyennek látszik. Harry Luce, az amerikai *Time* magazinnak másodmagával alapító kiadója, majd főszerkesztője néhány évvel az 1923-as alapítás után így magyarázta a hírek közötti különbséget (Halberstam 1988, 89): „Kétfajta hír létezik: lassú hír és gyors hír. A lassú hír nagyobb mélységet, több megválaszolt kérdést, több gondolkodási időt jelent. A lassú hír jobban igénybe veszi az olvasó figyelmét, a gyors hír viszont nem támaszt vele szemben ilyen követelményt. A gyors hír éppen hogy befut, már el is illan. A lassú hírek piaca viszont még teljesen nyitott – kitöltése a *Time* feladata. Amellett, hangsúlyozta, a lassú hírekben nagyobb anyagi haszon rejlik, mint a gyors hírekben.” Vajon a kiváló üzletember miért gondolta azt, hogy a gyors hírek, vagyis a mai szóhasználattal élve bulvár- vagy színes hírek kevesebbet hoznak a konyhára, mint a lassú hírek? Amikor Luce *Time* magazinja már tekintélyre tett szert, akkor a médiapiacra már megjelent a rádió. Luce alighanem úgy gondolta – joggal –, hogy a rádió gyorsaságával a nyomtatott sajtó sehogy sem tudja fölvenni a versenyt, következésképpen egyet s mást hozzá kell tenni a hírhez, amitől az olvasó – a rádió megjelenése ellenére – ragaszkodni fog a nyomtatott sajtó-

hoz. Így is lett. Luce tudta, hogy szövegben és képben sok mindennel bővíthető a lassú hír, amely így még „lassúbbá” válik, vagyis még erőteljesebben „igénybe veszi az olvasó figyelmét”. Luce-nak persze még egy oka lehetett arra, hogy igényes újságíróként s kitűnő üzletemberként hetilapjában a „lassú” híreknek, a komoly tartalmaknak adjon elsőbbséget. A médiavilágon belül ő azt az iskolát képviselte, amely az állásfoglalást, a határozott véleménymondást részesítette előnyben a sajtó pusztán tükröző, referáló funkciójával szemben (www. Harpercollins 2007,1), amit bizonyít, hogy már magazinja alapításakor így nyilatkozott: „A Digest (a *Literary Digest* elnevezésű, akkor már létező hírújságról van szó – M. J.) megvilágítja ugyanannak a kérdésnek mindkét oldalát, de keveset vagy egyáltalán nem utal arra, hogy maga a lap mit tekint helyesnek. A Time megvilágítja mindkét oldalt, de egyértelműen megmutatja, szerinte melyik oldalnak van erőteljesebb pozíciója.” A Luce-nak óriási sikert hozó *Time* magazinban – ami aztán újabb lapok megindítása előtt nyitotta meg az utat – a későbbiek folyamán ez az álláspont nagy ütközéseket hozott azokkal a munkatársakkal, akik olyan hírekről számoltak be, amelyek történetesen nem vágtak egybe Luce határozott felfogásával (Halberstam, 1988, 88): „Hallgass ide – mondta –, egy percig sem állítom, hogy a Time tárgyilagos hetilap. Első oldalától az utolsóig szerkesztői lap, s bármi jelenik meg benne, annak az én nézeteimet kell tükröznie.” A két zsrnaliszta iskola – arról írjunk-e, amilyen ténylegesen a valóság, vagy arról, hogy milyennek szeretnénk – nyilvánvalóan befolyásolja a hírek megírasi módját, a tudósítások hangvételét. Azok a személyek és intézmények, akik és amelyek a második felfogást képviselik, rendszerint sziklaszilárd – vagy annak hitt – elvi meggyőződésüket viszik be a médium tartalmába, azt gondolván, hogy az ebben a szellemben megfogalmazott hírek, információk – s persze más sajtóműfajok is – közvetlenül befolyásolják az embereket, sőt az események alakulását. A történelem azonban sokszor bebizonyította, hogy e hatásmechanizmusok korántsem ilyen közvetlenek: ha így lenne, akkor a diktatúrák a sajtó útján mindig meg tudták volna nyerni az embereket; ha így lenne, akkor Silvio Berlusconi médiacézár 2005-ben elsőprő többséggel megnyerte volna az olasz választásokat, ehelyett csekély szavazatvesztéssel ugyan, de elveszítette azt; s ha így lenne, akkor a *Time* magazin egykori markánsan Csang Kaj-sek-barát kínai beszámolóí visszatartották volna az amerikai politikát a kommunista rendszer elismerésétől, de – mint tudjuk – nem így történt.

Visszakanyarodván a lassú és a gyors hírek megkülönböztetéséhez, a „gyors”, tehát a bulvárosnak minősíthető híreket persze nem a *Time* magazin találta föl. Mint a különféle sajtótörténeti kutatásokból, a többi között Andok Mónika elemzéseiből is tudhatjuk, a bulváros témák már az írott sajtó hajnalán is jelen voltak a híradásokban. Ez a hírtípus akár halhatatlannak is mond-

ható, ami persze csak a tematikára vonatkozik (Andok, 2004). A földolgozás módján nagyon is érződik az adott kor, de pusztán e tematika földolgozása miatt egyetlen médium sem csúszik át a bulvár tartományába. Sok példát hozhatnánk, de csak egyet említek: a világ egyik legtekintélyesebb minőségi napilapja, a *New York Times* birtokában lévő, Párizsban szerkesztett globális újság, az *International Herald Tribune* állandó rovata a „People”, amely rendszeresen közléseket – saját forrásokból, hírügynökségi jelentésekből – értesüléseit sztárokról, szépségkirálynőkről filmsillagokról, topmodellekről, különféle hírességekről, válásokról, perekről, botrányokról. Ettől azonban az IHT nem lesz bulvárlap, mert ezek a hírek igen korlátozott terjedelemben, jobbra egy-két portré fotó kíséretében jelennek meg a lapban, a teljes lap-tartalom elenyésző hányadát alkotva. Az IHT kiadója és szerkesztői minden bizonnyal úgy gondolják, hogy az olvasók nem ezekért a – Luce szavaival – „gyors” hírekért veszik a lapot, akik viszont másra sem kíváncsiak, azok bizvást válogathatnak az angol nyelvterület tengeri bulvárújságja között.

Az IHT tartalmának túlnyomó részét a „lassú” hírek teszik, a diplomáciai tudósítások, a megfontolt elemzések alapuló információk, kommentárok, s persze a vezércikkek. A könnyed színesek és a komoly hírek egyaránt át-ívelnek a sajtótörténet évszázadain, ebből azonban nem következik, hogy minden hírtípus „halhatatlan”. Ennek példaként olyan hírfajtát említek, amelyet mindannyian ismertünk, akik csináltuk és forgattuk az egypárti diktatúra sajtóját. Álljon itt egy példa a Magyar Nemzet 1978. június 13-i számából: „Az MSZMP budapesti bizottságának meghívására hétfőn Budapestre érkezett a Román Kommunista Párt bukaresti bizottságának küldöttsége Ioan Bucurnak, a pártbizottság titkárának vezetésével. A pártküldöttséget a Ferihegyi repülőtéren Gényi Kálmán, a budapesti pártbizottság titkára fogadta. Jelen volt Victor Bolojan, a Román Szocialista Köztársaság budapesti nagykövete.” A sajtó szakmai zsargonjában – ha tetszik, folklórjában – ezt a hírfajtát neveztük „protokoll hírnek”. A napilapok krónika oldalait hosszú hasábokon töltötték meg ezek a – szakmai kifejezéssel – mínusz hírek. Nyilvánvaló, hogy ebben sem állt egyedül, elszigetelten a magyar gyakorlat: a *Pravda* teremtette meg e hírfajta őst, amelyre az jellemző, hogy görcsösen ragaszkodik a protokoll megkövetelte személyek megnevezéséhez. Ebből következően ebben a hírfajtában pártfunkcionáriusok, magas rangú állami vezetők, közéleti személyiségek nevével találkozott az olvasó, cselekvésük tartalmi eleméről lényegében soha nem kapott információt, csak arról értesülhetett, hogy elutaztak, megérkeztek, tárgyaltak, ki búcsúztatta és ki fogadta őket. E hírfajta az úgynevezett szocialista tájékoztatás igazi szörnyszülötte volt, közülük a legcsúfabbnak talán a különféle állami ünnepeken küldött táviratokat és a nagyköveti megbízó levelek átadását megörökítő „hírt” nevezném – ezek az aktusok valójában az állami protokoll körébe tartoznak, s

mai értelemben vett hírértékük lényegében a nullával egyenlő. Ezek a hírek elképesztően unalmasak voltak. Ma már nehéz elképzelni, hogy az egykori sajtóirányítók és ellenőrzők mekkora jelentőséget tulajdonítottak azoknak az oldalaknak, amelyeken több hasábot töltöttek meg a „protokoll hírek”, hiszen a közvetlen irányító szerv illetékesei akár telefonon is utasították az adott újság ügyeletes szerkesztőjét, hogy a fontosnak vélt hírt hol helyezze el, mondjuk, a hasáb élén, vagy „hajtás” alatt.

Amennyire időt állónak bizonyult az évszázadok folyamán több hírtípus, közöttük a bulváros témájú színes hír, annyira áldozatául esett az idő múlásának, pontosabban az egypárti diktatúrák összeomlásának a „protokoll hír”, de nincs okunk siratni. Ez a fajta hír ugyanis nem elégített ki igazi olvasói érdeklődést, az egykori médiafogyasztónak nem közölt releváns információt, sokkal inkább szolgálta a diktatúra párt- és állami bürokráciájának vélt vagy valós érdekeit. Érdekes, hogy a szabad sajtó és a szabad piac körülményei között is tanúi lehetünk a hírtípusok bizonyos fokú metaformózisának, aminek persze nincs sok köze az említett, nulla hírértéket produkáló, unalmas szörnyszülöttekhez. Erre a legmarkánsabbnak az egy milliós példányszámú londoni *The Economist* hírgyakorlatát nevezném meg. A „*The world this week*” elnevezésű rovat sorra veszi az eltelt hét legfontosabb politikai és üzleti eseményeit, de ha figyelmesen végigbongésszük a híreket, akár arra is gondolhatunk, hogy a szerkesztők nem ismerik a hírárás szabályait. Találomra ragadok ki egy példát a brit hetilap 2005. október 29-i számából: „Miközben az Irakban elhunyt amerikaiak száma meghaladta a 2000-t, Bush elnök a katonafeleségek előtt mondott beszédében azt mondta, Amerika ellenségei 'totális birodalmat' próbálnak létrehozni, s még több áldozatra lesz szükség, hogy megállítsák őket.” Hol mondta ezt az elnök s mikor? Vagyis két fontos hírkérdésre nem kapunk választ. Természetesen nem arról van szó, hogy a tekintélyes hetilap munkatársai nem ismerik az elemi szabályokat: ha végigbongésszük ezeket az információkat – gyakorta két oldalt is megtöltenek –, szinte mindegyik esetében tapasztalunk ilyen „hiányosságot”. Azért, mert a szerkesztőség az időpontot eleve megjelöli – „this week” –, s még inkább azért, mert a globális értelmiségi elit brit és nem brit olvasógárdájáról feltételezi a hetilap, az adott eseményről valamilyen formában már értesültek. Tehát megleégszenek a szerkesztők az esemény jelzésével, s inkább kontextusba helyezik, értelmezik, a folyamatjellegre utalnak. Adottnak veszik, hogy a média-agenda a szóban forgó információt valamilyen formában már ismeri. Talán nem tévedek, ha úgy gondolom, hogy ez is egyfajta hírtípus, s meggyőződésem szerint maradandóbb, mint a csöndesen kimúlt protokoll hír. Hogy olyan tartós lesz-e, mint az évszázadokat átélő, „klasszikus”, tehát a szokványos hír-kérdésekre válaszoló „komoly hír” – ezt Roland Barthes

„információnak” nevezi –, vagy a Barthes terminológiájában „napihírnek” mondott (Barthes 1971, 173) „színes hír”, azt még korai volna megjósolni.

Felhasznált irodalom:

- Andok Mónika 2004: *A hír mint szövegtípus konstruálódása a társadalmi kommunikációban*. (kéziratban). Pécs–Budapest.
- Barthes, Roland 1971: A napihír struktúrája. In: Hankiss Elemér (szerk.) *Strukturalizmus*. I. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, pp. 173–184.
- Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: *Válogatott tanulmányok*. II. kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Halberstam, David 1988: *Mert övök a hatalom*. I. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- International Herald Tribune, 2007. január 17.
- Kossuth Hírlapja, 1848. október 19.
- Mikszáth Kálmán: 1914 *A saját ábrázatomról*. I. kötet. Révai testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest.
- O’ Sullivan, Tim–Dutton, Brian–Rayner, Philip 2002: *Médiaismeret*. Korona Kiadó, Budapest.
- The Economist, 2005. október 29.
- http://www.harpercollins.ca/global_scripts/product_catalog/book_xml.asp?isbn=0060...2007.02.05.